

FEMINISTIČKA METODOLOGIJA KAO POSEBNA ZNAJSTVENA DISCIPLINA

ANČI LEBURIĆ
IVANA ZALović-TROSKOT*
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 303
Pregledni članak
Review

Primljeno
: 2002-10-01
Received

Autorice u tekstu afirmiraju feminističku metodologiju kao način specifičnog istraživačkog spoznavanja, kao noviju i posebnu znanstvenu disciplinu. Feministički pristupi koriste se raznim metodama u svojim empirijskim istraživanjima, no ovdje se raspravlja samo o onim metodama koje su feministički pristupi intenzivnije razvijali i učestalije koristili. To znači da su se upravo te metode svestranije i usavršavale. Među metodološkim pristupima i metodama koje često koriste feministice, navode se feministički intervju, feministička etnografija, feministička anketa, feministički eksperiment, feminističko kros-kulturološko istraživanje, feministička metoda usmene predaje, feministička analiza sadržaja i feministički case study.

Dakle, autorice su pokušale elaborirati mogućnosti specifikacije ne samo feminističkih metoda već i feminističkog istraživanja. Na kraju konstatiraju da oslobađajući se ograničenja tradicionalne znanosti, feministički pristupi zapravo identificiraju i koncipiraju svoje metodološke pristupe u istraživanjima. Nove feminističke metodologije tako će sprječavati androcentričnu znanstvenu manipulaciju. Razvijati će one metodološke pristupe i strategije unutar kojih će biti dopuštena maksimalna fleksibilnost. U feminističkim istraživanjima to upravo omogućuje multimetodološki pristup. Uostalom, metodološka raznovrsnost omogućit će proučavanje većeg opsega sadržaja, te

* Profesorica sociologije i engleskog jezika i književnosti, diplomirala na Filozofskom fakultetu u Zadru.

postizanje širih istraživačkih ciljeva. Također, feminističko istraživanje je transdisciplinarno, pa može obuhvatiti, osim sociološkog i kulturološkog, i brojna druga polja, kao što su povijest, književna kritika, filozofija, pravne znanosti i sl.

Autorice zaključuju kako nema sumnje da će feministička metodologija kreativnije proširivati granice dosadašnjih tradicionalnih (društvenih i humanističkih) istraživanja upravo raznovrsnošću metoda i metodoloških pristupa, te upornošću u njihovu korištenju, razvijanju i metodološkom usavršavanju.

KLJUČNE RIJEČI: feministička metoda, feminističko istraživanje, kvalitativno istraživanje, feminističke kritike tradicionalnih metodologija, nove metodologije

Uvod

Feminizam je moguće tretirati kao stajalište (način gledanja) ili kao epistemologiju (način saznavanja) ili kao ontologiju (način postojanja u svijetu). Ovdje ga namjeravamo afirmirati i kao metodologiju (način istraživačkog spoznavanja), odnosno kao posebnu znanstvenu (metodološku) disciplinu.

Formalni početak feminizma vezuje se uz prve publicirane radove koji se pojavljuju u 1600-im godinama, no teorijska artikulacija feminizma novijeg je doba. Kao usmjerenje se oblikuje između 1840-ih i 1860-ih godina, a kao organizirana profesija javlja se između 1890-ih i 1920-ih godina, tijekom druge ekspanzionističke feminističke faze. Svoj vrhunac dostiže tek krajem XX. stoljeća (Ritzer, 1997, 300/301). Svoje političke dimenzije feminizam je mijenjao od manifestne kontrakturne forme do institucionalnih oblika (političke stranke, sindikati, sveučilišta, lokalne i nacionalne administracije). Velik dio suvremenog feminizma očituje se u obliku ženskih izbornih odbora, inicijativa, ženskih studija, centara ili zavoda.

Feministički pristupi koriste se raznim metodama u svojim empirijskim istraživanjima (Reinharz, 1992, 4). Premda ne tvrdimo kako je neke metode moguće imenovati "feminističkima" po vrsti ili prema tipu, raspraviti ćemo ovdje o onim metodama koje su feministički pristupi razvijali i učestalije koristili, pa tako i usavršavali. To znači da raspravljamo o metodama ili o metodološkim pristupima koje često koriste feministice. Doduše, u literaturi s područja društvenih i humanističkih znanosti sintagme "feministička metoda", "feminističko istraživanje" i sl., koriste se učestalije u posljednjem desetljeću II milenija (Susan Elizabeth Gerard, Mary O'Brien, Charlotte O'Kelly, Shulamit Reinharz, Judith Stacey i dr.).

Određenje *feminističkog istraživanja* razlikuje ga od ostalih vrsta istraživanja ne samo po metodi već i po stajalištima koja su sastavni i ključni dio teorijskoga pristupa istraživača/ice. Naime, feministički istraživač/ice koriste iste metode kao i ostali istraživači/ice. Ono što je jedinstveno u feminističkoj metodologiji kao posebnoj znanstvenoj disciplini, jest činjenica da su žene i njihovi problemi u središtu istraživanja koje se provodi o njima, ali i za njih.¹

Feministički istraživački pristup oponira pozitivističkom tradicionalnom konceptu u društvenim znanostima. Pozitivisti smatraju da se u stjecanju objektivnog znanja za proučavanje društvenog svijeta moraju primijeniti načela prirodnih znanosti i njihova stroga metodologija. Zato oni preferiraju kvantitativne metode/pristupe/metodologije, baratajući numeričkim podacima koji se mogu statistički i matematički analizirati i egzaktno izraziti tablicama, jednadžbama i formulama.

Za razliku od pozitivističke, interpretativna sociološka tradicija pristupa ljudima kao svjesnim, djelatnim akterima koji imaju ideje o svijetu u kojem žive, koji vežu značenja za događaje, institucije i akcije, te djeluju na osnovi tih ideja i značenja. No, istraživači/ice ne mogu otkriti motivacije i namjere ljudi isključivo promatranjem njihova izvanjskog ponašanja, već je djelovanja ljudi nužno interpretirati u svjetlu značenja, motiva i namjera koji se kriju iza tih djelovanja.

Interpretativno istraživanje označava različite tradicije istraživanja, kao što su simbolički interakcionizam, etnografija, etnometodologija i fenomenologija. Iako su međusobno različite, ove istraživačke tradicije naglašavaju svakodnevna iskustva ljudskih bića, tj. značenja koja ljudi pridaju svojem djelovanju, i načine na koje ova značenja usmjeravaju njihova djelovanja. Naime, interpretativno istraživanje se često identificira s *kvalitativnim istraživanjem*, koje Strauss i Corbin definiraju kao "bilo koju vrstu istraživanja koja proizvodi rezultate do kojih se nije došlo statističkim procedurama ili ostalim sredstvima kvantifikacije" (Strauss & Corbin, prema Zoonen, 1994, 134).

Feministički istraživač/ica primijenit će razne vrste istraživačkih strategija i metoda. Izbor metoda ovisit će o konceptualizaciji i pitanjima koja su uključena u istraživanje.

¹ Ovdje mislimo prvenstveno na istraživanja empirijskoga tipa.

Mogućnosti specifikacije feminističke metodologije

Feminističke teorije nije moguće razvijati bez istodobnog usavršavanja feminističkih metoda. Zato konstituiramo feminističku metodologiju kao konzistentnu i zasebnu znanstvenu disciplinu, što će utjecati na plodonosnije razvijanje feminističke perspektive. Uostalom, feminističko istraživanje se ne može razumjeti ako se ne objasne pojmovi feminističke metode i metodologije, kao i njihove bitne razlike i međusobne povezanosti.

Neki autori (Armstrong i Armstrong, 1990; Jayaratne i Stewart, 1991; Moccia, 1988, prema King, 1994, 20) koriste izraze metoda istraživanja, strategije istraživanja i tehnike istraživanja kao sinonime. Tretiraju metodu kao pristup ili način sakupljanja informacija radi dobivanja odgovora na konkretna pitanja u istraživanju. Tako se metode razlikuju ovisno o postavljenim pitanjima, epistemološkim stajalištima i nivou teorijskog razvoja (Dubois, prema King, 1994, 20).

Sandra Harding definira metodologiju kao "teoriju ili analizu načina na koji se istraživanje izvodi ili bi se trebalo izvoditi" (prema King, 1994, 20). Metodologija se ne može reducirati na istraživačku jedinicu ili tehniku. Metodologija obuhvaća izbor metoda, implikacije koje proizlaze iz tog izbora i načine na koje se te metode koriste (Campbell & Bunting, prema King, 1994, 20).

Oslobađajući se ograničenja tradicionalne znanosti, feministički pristupi identificiraju i koncipiraju svoje metodološke pristupe u istraživanjima. Feministička metodologija predstavlja "sveobuhvatnu koncepciju projekta istraživanja, kao i izbor odgovarajućih tehnika (ili metoda) za taj proces, uključujući i oblike predstavljanja rezultata istraživanja" (Duell & Klein, prema King, 1994, 20).

Nove feminističke metodologije (Maria Mies) sprječavaju androcentričnu znanstvenu manipulaciju, te razvijaju feminističke teorije koje dopuštaju maksimalnu fleksibilnost. Kritizirajući tradicionalnu pozitivističku metodologiju i dominantnu androcentričnu metodologiju, feministički metodolozi/ginje tvrde da postoji proturječnost između prevladavajućih teorija društvenih znanosti i metodologija i političkih ciljeva ženskog pokreta. Istraživačica koja istražuje oslobođenje žena, ne može koristiti pozitivističku (kvantitativnu) metodologiju u svojim istraživanjima. Istraživanje koje koristi feminističku metodologiju, tretira istraživačka pitanja koja su relevantna za žene. Istraživački projekti koji koriste feminističku metodologiju gledaju na žene kroz prizmu ženskog stajališta. Feminističko istraživanje ispituje žene kroz

njihova vlastita iskustva, posebno kroz njihove životne krize, razumijevajući svijet oko njih. Takva refleksivnost dopušta ženama da potpuno shvate asimetriju spola i položaj marginaliziranih slojeva. Refleksivnost unutar feminističke metodologije omogućuje kritičko propitivanje i analitičko razumijevanje istraživačkog procesa kao ne-hijerarhijskog, jer da se svi oni koji su uključeni u istraživanje (koje je proces/aktivnost/djelatnost), smatraju sudionicima. Na taj način i tako koncipirano istraživanje koje promovira feministička metodologija, transformira se iz istraživanja *o ženama* u istraživanje *za žene*. Prema tome, feminističko istraživanje je nužno refleksivno, nehijerarhijsko, interaktivno i transformativno.

Mogućnosti tipologizacije feminističkih metoda i istraživanja

Navodimo jednu od mogućih tipologizacija feminističkih metoda/istraživanja, pa tretiramo one metode koje se češće koriste u feminističkim istraživanjima:

1. *Feministički intervju* u formi *polustrukturiranog* ili *nestrukturiranog tipa* koristi se kao kvalitativna metoda prikupljanja podataka. Razlikuje se od etnografske metode po tome što ne uključuje duže periode sudjelovanja istraživača u životu ispitanika, a od anketnog istraživanja i strukturiranog intervjuja zato što uključuje slobodnu interakciju istraživača i ispitanika.

U tipu *open-ended* intervjuja istražuju se pogledi ispitanika/ica na stvarnost, što omogućuje slobodu istraživaču/ici u stvaranju teorije. Premda ovdje i kvalitativni i feministički intervju kao istraživačke metode naglašavaju potrebu za uspostavljanjem stvarnih interakcija između ispitanika i ispitanika, postoje određene metodološke razlike. Kvalitativni metodolozi nastoje zadržati kontrolu nad fokusom i opsegom intervjuja, dok feministički metodolozi smatraju da bi istraživači/ice trebali/le samo slušati žene, dopuštajući im da same postave djelokrug rada, fokusirajući se na ono što je njima značajno. Takav feministički intervju prerasta u neeksploatacijsko, deskriptivno istraživanje s emancipacijskim potencijalom. Stečena istraživačka znanja i spoznaje vraćaju se ispitivanoj zajednici, opunomoćujući ženske subjekte feminističkog istraživanja. Slično tako shvaća se i *fenomenološki intervju*, pošto u njemu ispitivanje življenog iskustva usmjerava sam ispitanik ili sama ispitanica i provodi se bez pripremljenih pitanja. Realizacija ovog intervjuja zahtijeva sposobnost ispitanika/ice da sluša, te ispitanike koji su rječiti i promišljeni.

U feminističkom istraživanju koristi se tip *višestrukog dubinskog intervjua*, koji pomaže istraživaču/ici u stvaranju jačih veza s ispitanicima, što je važna značajka te vrste empirijskog (feminističkog) istraživanja (Connors, prema Reinharz, 1992, 36). Postoje mogućnosti postavljanja dodatnih pitanja i korekcije prethodno dobivenih informacija. Ovi intervjui mogu se izvesti samo s ispitanicima koji imaju dovoljno vremena, pa se ponekad honoriraju subjekti istraživanja (za potrošeno vrijeme). Ovdje je moguće postići maksimalno povjerenje i iskrenost ispitanika (Gordon & Riger, 1989).

2. *Feministička etnografija* bavi se otkrivanjem i opisom kulturoloških i nekih strukturalnih aspekata društvenih grupa.² Suvremeni etnografski pristup u kombinaciji s terenskim radom (*fieldwork*) efikasno kreira multimetodološki orijentirano istraživanje. Ono obično uključuje promatranje sa sudjelovanjem, arhivske analize i intervjue, a temelji se na kombiniranju prednosti svake pojedine metode.³ Feministički orijentirani istraživači/ice zagovaraju etnografiju i *open-ended* intervjue kao *alternativne metode* koje se razlikuju od androcentričnih pozitivističkih metoda (Stanley & Wise, 1983, 130/131).

Feministička etnografija uobičajeno ističe svoja tri cilja: 1) cilj je dokumentirati živote i aktivnosti žena, 2) razumjeti iskustva žena iz njihove perspektive, 3) konceptualizirati ponašanje žena kao izraza društvenog konteksta.⁴ Baš zbog toga što etnografski pristup provlači mnoge probleme i dileme oko kojih se vode rasprave i unutar feminističke orijentacije, zapravo se mali broj istraživačica odlučuje na njegovo provođenje. Ipak, etnografija bi

² Ovaj istraživački (etnografski) pristup među prvima su koristili antropolozi poput Bronislaw Malinowskog (1929, prema O'Connell Davidson i Layder, 1994, 164). Uranjali su u kulturu proučavanog društva kako bi što detaljnije opisali život proučavane zajednice. Kasnije, predstavnici Čikaške škole su poticali prakticiranje etnografskih proučavanja urbanih zajednica. Danas je etnografska metoda jedna od češće korištenih metoda u društvenim istraživanjima. Iako je ona već standardizirana u europskim okvirima, empiričari u Hrvatskoj tek se u sporadičnom obujmu koriste njenim metodološkim pogodnostima. Uostalom, kvalitativna metodologija u Hrvatskoj još uvijek nije pronašla svoje pravo mjesto unutar ili između posebnih metodologija u području društvenih znanosti, posebno sociologije (Halmi, 1996; Leburic, 1997, 1998, 2001, 2002; Leburic & Kamber, 2000).

³ U ovom tipu istraživanja vrlo rijetko se koriste testovi ili ljestvice različitog tipa (*large-scale surveys*), tj. sve one metode/tehnike/procedure koje se kontekstualiziraju u pozitivističkoj perspektivi.

⁴ Sociologinja Lyn Lofland ističe važnost dokumentiranja aktivnosti žena u svojoj kritici androcentrične tradicije u proučavanju zajednice. Tvrdi da etnografi nisu uvidali pravi položaj žene u društvenom okružju, pa tek feminističko istraživanje tretira žene kao punopravne članove društvenih, ekonomskih i političkih svijetova (prema Reinharz, 1992, 51). Sličnu ideju su iznijele i Carol Stack u studiji o siromašnim crnim ženama i Denise Connors u studiji o irskim ženama, pripadnicama srednjeg staleža (prema Reinharz, 1992, 51). U sličnim diskursima ove su probleme prepoznavali i drugi sociolozi i druge sociologinje, kao npr. Georg Simmel, Dorothy Smith, Irene Dabrowsky, itd. (prema Reinharz, 1992, 52/53).

mogla postati značajnija feministička metoda ukoliko bude uspijevala živote žena činiti vidljivijima, baš kao što intervjui doprinose da se glasovi žena bolje, dalje i jače čuju. Renate Klein s pravom tvrdi da "provođenje feminističkog istraživanja eksplicitno zahtijeva transparentnost u svim fazama istraživanja, otkrivajući razloge zašto radimo ono što radimo – i kako to radimo" (Klein, 1986, 14).

3. *Feministička anketa* Anketa je tradicionalna metoda na koju su se obrušile mnoge kritike feminističkih istraživačica. Poanta tih kritika svodi se na tvrdnju o nespojivosti tradicionalnih kvantitativnih istraživanja s feminističkim vrijednostima. Doduše, sve feministice ne misle tako. Neke se zalažu za upotrebu obaju pristupa, kvantitativnog i kvalitativnog, jer smatraju da je to korisnije za feministički politički koncept (Jayaratna, prema Hammersley, 1993, 109).

Anketno istraživanje rezultira strukturiranim ili sistematskim skupom podataka. Započinje popisom varijabli koje su bitne za istraživanje, pa se sistematski sakupljaju informacije o svakoj varijabli pojedinačno. Najčešće se od raspoloživih tehnika koristi upitnik, kao popis pitanja koja se postavljaju svakom ispitaniku i svakoj ispitanici. Pitanja su kratka, jasna, jednostavna, nedvosmislena. Odgovore može zapisivati sam ispitanik i sama ispitanica ili uz pomoć ispitivača. Usporedivost podataka jedna je od značajnijih karakteristika ankete. Bitan metodološki cilj ankete je sistematsko uspoređivanje slučajeva (*cases*) te otkrivanje međusobnih odnosa/veza između ispitivanih varijabli. Zato što proizvodi strukturirani skup podataka, anketa omogućuje procesuiranje i analiziranje velike količine informacija.

Feministice koriste anketu u istraživanjima rasprostranjenosti određenog problema ili pronalaze razlike među grupama, spolovima ili između samih žena, kao i onda kada provjeravaju određene teorije. No, najveća prednost anketa je u tome što su sažete, lako se pamte i razumijevaju.⁵ Osim toga, pogodne su za prikupljanje objektivnog znanja, te naročito kao dodatak ili u kombinaciji s drugim metodološkim pristupima i metodama.

4. *Feministički eksperiment* primijenit će istraživač/ica tamo gdje je to neophodno (Segal, prema Reinharz, 1992, 95). Naime, eksperiment kao istraživačka metoda još uvijek nije konvencionalna metoda u društvenim

⁵ Ponekad se statistički podatci dobiveni anketnim feminističkim istraživanjima koriste u sudskim parnicama, jer imaju pravnu snagu u argumentiranju seksualnih predrasuda i nepravdi spram žena. Rezultati anketa se mogu slikovito grafički prikazati, pa ih razumijevaju nepismeni i oni koji se ne snalaze u gomilu brojeva.

(sociološkim) istraživanjima.⁶ Feministice opću kritiku eksperimentalnog istraživanja lociraju na strogu kontrolu i manipulaciju varijablama, koje definiraju muškim, posredničkim načinom istraživanja, koji ne kolidira s feminističkim pristupom. Također, feministice tvrde da seksualne predrasude utječu na svaku pojedinu fazu eksperimenta. Naime, eksperimenti se obično provode u laboratorijima jer se taj prostor smatra nekom vrstom neutralne društvene okoline, u kojoj onaj tko provodi eksperiment može povećati kontrolu nad subjektima, ali i nad varijablama. No, neke feministice tvrde da laboratorij nije neutralan, on predstavlja specifičnu društvenu okolinu koja ima svoje vlastite efekte koji ustvari sprječavaju subjekte da djeluju na prirodan način.

Neke od nedostataka feminističkog eksperimenta moguće je otkloniti ukoliko se bude češće kombinirao s drugim pristupima/metodama, kao npr. s etnometodološkim, lingvističkim i sl. Ali, eksperiment koriste većinom feminističke psihologinje, za razliku od feministica-sociologinja koje još uvijek oklijevaju u ovim metodološkim prostorima.

5. *Feminističko kros-kulturološko istraživanje* polazi od četiriju pretpostavki. To su: 1) značaj kulturne specifičnosti; 2) nužnost intenzivnog proučavanja; 3) sličnosti među ženama različitih kultura; 4) potreba za kritičkom procjenom proučavanih materijala.

Temeljni metodološki princip jest da se svaki ženski slučaj razumijeva unutar svog specifičnog kulturnog konteksta. Zato se feminističke znanstvenice trude istražiti odnose između žena i konteksta unutar kojih se proučavaju.⁷ Zatim, u ovom tipu istraživanja moguće je ispitati kako životi žena u naizgled posve različitim društvima imaju mnogo zajedničkoga.⁸ Konačno, s obzirom na oskudicu podataka o ženama u brojnim društvima, istraživački podatci koji su dostupni, moraju se pažljivo i kritički analizirati. Uostalom, ciljevi suvremenog feminističkog kros-kulturološkog istraživanja najčešće su uspoređivanje i vrjednovanje socijalnih politika, razjašnjavanje fenomena koje ova društva diferenciraju, te stvaranje feminističkih teorija. Radikalnije metodološke koncepcije podrazumijevale bi ispitivanje identiteta koji se otkrivaju tijekom

⁶ U časopisu *Social Psychology Quarterly* (nekadašnjeg naziva *Sociometry*) objavljuju se izvještaji o sociološkim laboratorijskim eksperimentima. To su uglavnom istraživanja individualnog ponašanja u malim društvenim grupama. Također, vrlo interesantan tekst o laboratorijskom eksperimentiranju u sociologiji, objavili su Phillip Bonacich i John Light (1978).

⁷ Australaska antropologinja Diane Bell je u svojoj studiji o ritualima domorodačkih žena upozorila da prije upotrebe određenog modela muško-ženskih odnosa, treba potpuno jasno i točno shvatiti udio žene u društvu, njena prava, obveze i sl. (Bell, 1983, 246).

⁸ Psihologinja Sylvia Marcos proučavajući pučku medicinu u Meksiku kao oblik kulturnog otpora, utvrdila je dosta sličnosti s grupama za podizanje svijesti među američkim feministicama (Marcos, 1987).

terenskog rada ili orijentiranost na podizanje svijesti o rasizmu, feminističkom etnocentrizmu i sličnim problemima s kojima se nose (npr.američke) feministice.

6. *Feministička metoda usmene predaje* Sociologinja Sherna Gluck ju je definirala kao feministički susret koji stvara nove materijale o ženama, potvrđuje iskustvo žena, unapređuje komunikaciju među ženama, otkriva korijene žena i razvija smisao kontinuiteta koji prethodno nije bio priznat. Ona ovako tipologizira usmenu predaju (Gluck, 1979, 5): 1) *tematska usmena predaja*-slična *open-ended* intervjuu, 2) *biografska usmena predaja*-odnosi se na pojedinca koji nije ispitivač/ica ili slijedi oblik životne povijesti,⁹ 3) *autobiografska usmena predaja*-život ispitivačice određuje oblik i sadržaj.

Metoda *usmene predaje* često se u literaturi metodološki identificira s pojmovima kao što su *case study*, biografski intervju, životne povijesti (*life histories*), osobne priče (*narratives*) itd. U udžbenicima se uglavnom ne spominje usmena predaja kao metoda. Temeljni cilj u njenom izvođenju je stvoriti pisani podatak o životu ispitanika/ice iz njegove odnosno njene perspektive, ispričan njihovim vlastitim riječima. Teoretičarka sociobiografije Judy Long je naglasila značaj takve metodološke artikulacije iz perspektive društvene znanosti jer se pokazalo efikasnim da prikaz iz trećeg lica i tzv. općenita sociologija nisu pružile nikakve bitnije podatke o ženskim iskustvima niti su razumijevale subjektivnosti "nevidljivih" i marginaliziranih društvenih grupa (Long, prema Reinhartz, 1992, 133). Feminističke istraživačice koriste usmenu predaju iz nekoliko razloga/ciljeva: razvijanja feminističke teorije, izražavanja divljenja prema drugim ženama, doprinosa društvenoj pravdi, olakšavanja razumijevanja unutar društvenih klasa/slojeva/grupa, te istraživanja značenja određenih događaja/ pojava/ procesa/odnosa/fenomena sa ženskog stajališta.

7. *Feministička analiza sadržaja* Analiza sadržaja¹⁰ sistematski proučava skup predmeta ili događaja, brojeći ih ili interpretirajući teme koje su sadržane u

⁹ Rad na biografijama oduvijek je bio važan dio ženskog pokreta jer je izvlačio žene iz nepoznatosti, ispravljao povijesne podatke i omogućavao da se žene čitateljice/spisateljice identificiraju sa subjektom istraživanja. Pišući o ženama iz prošlosti, feministička povjesničarka istodobno prepoznaje sebe kao dio povijesti koju istražuje.

¹⁰ Za ovu metodu ne postoji terminološki konsenzus. Sociolozi upotrebljavaju izraz "analiza sadržaja", povjesničari "arhivsko istraživanje", a filozofi i teoretičari književnosti "analiza teksta" ili "književna kritika". Osim toga, različite discipline upotrebljavaju i različite interpretativne okvire u analizi kulturnih artefakata. Postoje još neki izrazi koji se odnose na ispitivanje teksta, kao npr. *analiza diskursa*, *retorička analiza* i *dekonstrukcija*. U procesu feminističke dekonstrukcije može se obaviti komparativna analiza. Tako je Laurel Graham analizirala četiri teksta koja se bave istim fenomenom - jednom godinom u životu dr. Lillian Moller Gilberth.

njima, a to su nerijetko razni kulturni artefakti kao ljudski proizvodi koji potječu iz svih aspekata ljudskog života. Jedina granica u određivanju nekog predmeta kao kulturnog artefakta jest mašta istraživača/ice. Predmetom feminističkog istraživanja mogu postati ova četiri tipa kulturnih artefakata: 1. *pisani podatci*, npr. dnevници, znanstveni časopisi, znanstvena fantastika, grafiti; 2. *narativni i vizualni tekstovi*, npr. filmovi, oglasi, čestitke, TV show; 3. *materijalna kultura*, npr. glazba, tehnologija, knjige; 4. *oblici ponašanja*, npr. načini oblačenja na ulici, itd. Glavne značajke kulturnih artefakata su posjedovanje naturalističkih karakteristika i njihova neinteraktivnost, jer ne zahtijevaju postavljanje pitanja ispitanicima niti promatranje ponašanja ljudi.

Razlikujemo *kvantitativnu* i *kvalitativnu* analizu sadržaja. Feministice koriste rezultate kvantitativnih analiza sadržaja u svrhu stvaranja ili provjeravanja hipoteza koje su bitne za feminističku teoriju ili radi poticanja društvenih promjena. Feministički povjesničari i feminističke povjesničarke, sociolozi/ginje u proučavanju ženskog svijeta koriste autobiografije, usmene povijesti, zdravstvene podatke, poeziju, narodnu umjetnost, recepte i sl.¹¹ Dakle, najjednostavnija definicija analize sadržaja svodi je na istraživačku tehniku kojom se prebrojavaju komunikacijski sadržaji s ciljem njihova objektivnog, sistematskog i kvantitativnog opisa. U suvremenim feminističkim istraživanjima uglavnom se javljaju tri osnovna pristupa u primjeni analize sadržaja. To su: a) medijski (*feminist media research*)¹², b) komunikološki (*mass communication research*)¹³ i c) semiotički pristup (*semiotics*).¹⁴

8. *Feministički case study* *Case study* je moguće tretirati kao metodu, istraživanje, metodološki pristup i kao istraživačku strategiju (Leburic, 1998, 98-105). Metodološki, *case study* se karakteriziraju proučavani podatci tako što ih se dovodi u interakciju s različitim činjenicama o pojedinim slučajevima.

Upotrijebila je četiri različita materijalna izvora: osobni dnevnik proučavane osobe, biografiju koju je napisala njena kolegica, knjigu koju je napisalo dvoje od njenih jedanaestoro djece i filmsku verziju te knjige (Graham, prema Reinhartz, 1992, 148/149). Radi se, dakle, o feminističkoj *intertekstualnoj dekonstrukciji* ili feminističkoj *multitekstualnoj analizi*.

¹¹ U nekim istraživačkim situacijama čak se ponovno tiskaju tekstovi i fotografije ili se konstruiraju dijelovi koji nedostaju kako bi se oživjeli odnosi i događaji koji nisu do tada bili zabilježeni.

¹² Tu se pretežno istražuje popularna kultura i u tom kontekstu medijska publika, njene interpretacije, iskustva, doživljaji i sl. Ta publika, naime, više nije pasivni promatrač, već aktivni proizvođač značenja. Ona interpretira i prilagođava medijski tekst svojim svakodnevnim životima i kulturi u kojoj žive.

¹³ Najčešće teme ovih istraživanja su spolna socijalizacija, načini (i posljedice) medijskog prikazivanja žena, ideologijski utjecaji, pornografija i dr.

¹⁴ Ovdje se otkrivaju strukture značenja u mnogo širem opsegu od same prisutnosti ili odsutnosti žena u kulturnim oblicima.

Tako je omogućena intenzivna analiza mnogih specifičnih detalja koje druge metode često zanemaruju. Osim stvaranja i provjeravanja teorije, tri glavna cilja feminističkog *case studyja* su analiza promjena fenomena kroz vrijeme, analiza značaja fenomena za buduće događaje te analiza odnosa između pojedinih aspekata fenomena.

Feministički *case study* se obično sastoji od opširnog opisa pojedinog događaja, osobe (žene), grupe (ženske), pokreta (feminističkog), organizacije ili zajednice. Metodološki, kao pristup, ovaj tip *case studyja* uključuje širok spektar istraživačkih metoda (književne analize, ankete, arhivska istraživanja, intervjuje i dr.).¹⁵ Slično, kao i nefeministički pristupi, i ovdje se ilustriraju ideje kako bi se objasnili razvojni procesi kroz vrijeme, da bi se označile granice generalizacija, istražili neoznačeni slučajevi i postavila provokativna pitanja. Pažljivo odabran *case* može ilustrirati nevalidnost neke generalizacije. Iako ne može generalizirati, *case studyjem* se sugeriraju novi pravci istraživanja, obespravljaju se stari istraživački nalazi, dokumentira se povijest, stvaraju se nove teorije. Dakle, umjesto tradicionalne potrage za generalizacijama, moguće je utvrditi istraživačke specifičnosti, iznimke, neobičnosti, ali i cjelovitosti. Uostalom, feministice smatraju da su generalizacije u društvenim znanostima prikrijele fenomene koji su značajni za žene, pa se *case study* može iskoristiti kao ključna metoda za vraćanje žena na društvenu pozornicu.

9. Feminističko akcijsko istraživanje Sandra Harding objašnjava svoje shvaćanje feminizma kao istraživanja koje ne uključuje mehanička opažanja istraživačkih predmeta, već intervenciju političkog i moralnog prosvjeđivanja. Patti Lather ističe da je istraživanje feminističko samo onda ukoliko je povezano i s akcijom (prema Reinharz, 1992, 175). Dakle, feminističko akcijsko istraživanje usmjereno je na društvenu i individualnu promjenu jer feminizam ne prihvaća *status quo*, on osim političkih ima i teorijske implikacije. Temeljna karakteristika mu je u povezanost akcije i procjene, koje se zapravo odvijaju istovremeno. Ovim istraživačkim projektima moguće je direktno mijenjati ljudsko ponašanje tijekom procesa prikupljanja podataka. Poznata su istraživanja njemačke sociologinje Marie Mies, koja je akcijski istraživala zlostavljanje žena u obitelji.¹⁶ Autorica je čak formulirala

¹⁵ Početkom 20. st. na Sveučilištu u Chicagu *case study* je bio neophodan dio socioloških istraživačkih programa. U novije doba feministice koriste *case study* u antologijama usmenih predaja, u opširnijim biografskim studijama, u romanima i drugdje (Reinharz, 1992, 170).

¹⁶ Temeljni istraživački cilj bio je omogućiti potlačenim ženama da shvate i promijene svoje vlastite opresivne stvarnosti. Istraživanjem je autorica utjecala na stvaranje institucija za pomoć žrtvama kućnog nasilja.

"metodološki vodič za feminističko istraživanje", koji se temelji na sedam metodoloških principa (Mies, 1993, 68-73).

Ovakvim istraživanjima dokidaju se značajne različitosti između istraživačica i ispitanica. Najzastupljeniji su metodološki principi otvorenosti, recipročnosti, obostranog očitovanja i zajedničkog rizika. Naglašavaju se demokratski i interaktivni međuljudski odnosi. Sve se to (navedeno) akcijsko istraživanje smješta u demistifikacijski kontekst; istraživačice, naime, smatraju da sam čin stjecanja znanja stvara potencijal za promjenu jer nedostatak istraživanja o određenim društvenim grupama (ženama, mladima, narkomanima i sl.), te njihovom specifičnom ponašanju, naglašava i neprekidno obnavlja njihovu nemoć i tako ih marginalizira. Grupe čije potrebe i mišljenja nisu poznate, imaju manji utjecaj na kreiranje društvenih uvjeta svojih života. Prema tome, proučavanje određenih grupa političko je pitanje upravo zato što demistificira.

Multimetodološki pristup u feminističkom istraživanju

Za razliku od mnogih istraživanja u društvenim i humanističkim znanostima, feministička istraživanja češće koriste više (od jedne) metoda u nekom projektu. To im omogućuje povezivanje prošlosti sa sadašnjošću, sakupljanje podataka s akcijom te individualno ponašanje s društvenim kontekstom (okvirom). Kombinirajući metode, feminističke istraživačice uspješnije pojašnjavaju prethodno neispitana ili pogrešno shvaćena iskustva. Višestrukost metoda povećava mogućnost stjecanja znanstvene uvjerljivosti istraživanja, te njegovu veću primjenjivost i time iskorištenost.

Postoji nekoliko metodoloških kriterija koje je nužno uvažiti u realizaciji feminističkog istraživanja ukoliko se koriste višestruke metode. Prvo, bitno je obaviti metodološki postupak koji nazivamo *triangulacijom* (Leburić, 1998, 243-250). Ona podrazumijeva korištenje više od jednog izvora podataka (metoda) za jedno određeno gledište.¹⁷ Drugo, ovakav metodološki pristup obvezuje na temeljitost. Zato feminističke istraživačice kombiniraju više metoda kako bi proširile svoje razumijevanje kritičnih i bitnih pitanja u životima žena. Istovremeno se povećava i vjerojatnost da će istraživačice razumjeti ono što proučavaju, pa će uspješnije uvjeriti druge u točnost svojih

¹⁷ Vidi interesantnu studiju o seksualnom napastovanju - Lott i dr., 1982; i studiju o pornografiji - Bart i dr., 1985.

otkrića.¹⁸ Treće, nužna je integracija osobnog i društvenog.¹⁹ Četvrto, bitan je vremenski aspekt zbog kojeg ovakva dubinska istraživanja traju duže. Događa se da tijekom istraživanja dolazi do promjena metoda ili do otkrivanja promjena okolnosti koje okružuju ispitanice.²⁰ Peto, baš metodološka višestrukost uvjetuje razumijevanje proučavanih osoba. Tu nema uniformnosti, već se poštuju individualne razlike.²¹ Šesto, primjena načela feminističkog istraživanja moguća je baš zahvaljujući metodološkom bogatstvu i raznovrsnosti u odabiru metoda.²² Sedmo, tijekom istraživanja feminističke istraživačice njeguju *image* svojevrzne potrage. Istražujući, one se pripremaju za važno putovanje na kojem će tragati za istinom i tijekom kojeg će se stalno susretati s novim metodama. Čitavo feminističko istraživanje koje se služi višestrukim metodama, nalikuje "procesu otkrivenja". Početna otkrića potiču znanstvenicu da nastavi u svojoj potrazi.

Konačno, upotreba višestrukih metoda u feminističkom istraživanju zahtijeva sposobnu i svestranu istraživačicu, mnogo njenog vremena i puno novčanih sredstava. To je vjerojatno temeljni razlog što se većina istraživača teško odlučuje na ovakva istraživanja. No, nesumnjivo je da su dosadašnja feministička istraživanja pokazala svoju inovativnost. Naime, u njima su proučavane određene grupe žena koje je društvena znanost zapravo ignorirala (npr. žene iz viših staleža, zemljoradnice i sl.), određenih ponašanja (npr. prehranjivanje obitelji, usvajanje određene religije u odrasloj dobi). Baratale su s novim vrstama podataka (npr. "subjektivno društveno iskustvo žena" ili "subjektivno ja"). Feminističko istraživanje originalno je i u odabiru uzoraka proučavanih žena te u samom načinu pisanja istraživačkih izvještaja. Većina je istraživala izvan granica pojedine znanosti, integrirajući materijale o kojima se obično nije raspravljalo u akademskim krugovima. Jednom riječju, feminističke

¹⁸ Vidi feminističko istraživanje Phyllis Chesler (1972) o ženama i ludilu, u kojem je autorica kombinirala više metoda (biografije, autobiografije, *case study*, kliničku teoriju i praksu, kliničke materijale i dr.).

¹⁹ Vidi studiju Kathleen Barry (1979) o prostituciji, koju autorica definira "ženskim seksualnim ropstvom". Koristila je višestruke metode (etnografiju, arhivske materijale, brojne dokumente, razne terenske tehnike i *open-ended* intervju). Takav metodološki pristup omogućio je povezivanje slučajeva pojedinačnih žena sa širim kontekstom društvenih i ekonomskih pitanja.

²⁰ Vidi istraživanje o ženama pravnicama, koje je trajalo petnaest godina, a provela ga je Cynthia Fuchs Epstein (1981), upotrijebivši niz različitih metoda. Epstein opisuje istraživanje kao fluidan i fleksibilan proces koji svaku od metoda koristi na odgovarajući način (Epstein, 1981, 387).

²¹ Primjer ovakve situacije je sociološka studija Athene Theodore (1986) o protestima akademskih žena protiv spolne diskriminacije pri zapošljavanju.

²² To nam vrlo ilustrativno potvrđuje Renate Klein u svojoj metodološki bogatoj doktorskoj disertaciji o programima ženskih studija u Americi, Britaniji i Zapadnoj Njemačkoj (1986), u kojoj je kombinirala upitnike, intervju, eksperimentalne i kros-kulturološke analize, te promatranje sa sudjelovanjem. U takvu metodološkom kontekstu bilo je moguće primijeniti načela feminističkog istraživanja.

istraživačice koriste stare istraživačke metode na nove načine i u tome je njihova originalnost.

Nisu nezaobilazne niti poteškoće u primjeni feminističkih metoda. Glavni problem s kojim se suočavaju feministice još uvijek se odnosi na muške predrasude ili *androcentrizam*, koji prevladava u skoro svim znanostima i posebnim znanstvenim disciplinama. Manifestira se u činjenici da su sveučilišta i istraživačke institucije još uvijek pretežno muška područja, kako u izboru područja istraživanja ili teorijskih pojmova, tako i u istraživačkim metodologijama. Sveopće prihvaćen i kodificiran metodološki princip pozitivizma s naglaskom na vrijednosno-neutralan, nepristran pristup s hijerarhijskim odnosom između subjekta i objekta istraživanja, feministicama ne pomaže u istraživanju onih područja koja su zbog androcentričnih predrasuda do sada ostala "nevidljivima".

Feministice raspravljaju o dvostrukoj ulozi istraživačice kao *žene* koja prolazi kroz istu seksističku potlačenost kao i druge žene, te *znanstvenice* koja dijeli privilegije (muške) akademske elite. To su bili i izvori prepreka u realizaciji "čistog" i "objektivnog" istraživanja. Čak i u proučavanju ženskih pitanja bilo je poželjno potisnuti emocije i subjektivne osjećaje pripadnosti i identifikacije s ostalim ženama, a sve u cilju postizanja "objektivnih" podataka. Feministice tvrde da je objektivnost i vrijednosna neutralnost ne samo nemoguća već i nepoželjna. Njemačka feministica Maria Mies (1983, 124-126) smatra da u svrhu očitovanja potisnutih i društveno "nevidljivih" područja ženske egzistencije, feministice moraju u proces istraživanja integrirati svoju nesvjesnu i potisnutu žensku subjektivnost i svoj vlastiti osjećaj diskriminacije. To znači da žene znanstvenice moraju shvatiti svoju *double consciousness* ne kao prepreku, već kao metodološku i političku prednost.

Mnogi se problemi u koncipiranju i izvođenju feminističkog istraživanja odnose na proturječnosti i teškoće vezane uz terenski rad. Nerijetko se u tom kontekstu javljaju rasprave oko problema moći, pa Maguire tvrdi da su istraživači uglavnom zadržavali kontrolu nad istraživačkim projektima i "stvaranjem znanja", rijetko dajući moć ženama koje proučavaju (Maguire, 1987, 35). Ipak, sve dok istraživačica odlučuje o temi istraživanja i metodama koje će primijeniti, kao i što će u izvještaju napisati, ona ima tu moć.

Konkretna ulazak na teren je najčešće težak i izazovan za žene upravo zbog njihova spola. Žene koje su provodile istraživanja na Srednjem istoku ili u južnoj Aziji često su nosile lokalnu odjeću, veo ili izbjegavale muške poglede pri razgovoru. Naime, prema nekim feminističkim teorijama (npr. *stainpoint theory*) upravo je pozicija istraživačice kao žene esencijalna u stjecanju znanja i

razumijevanja drugih žena. Epistemološki i metodološki doprinos žena istraživačica je njihova utjelovljena subjektivnost, kao i njihovo vlastito znanje i stečena iskustva. Ipak, feministice nisu pronašle rješenja za brojne etičke probleme na terenu.

Zaključak

Suvremeni zapadni feminizam čvrsto je vezan uz modernistički etos, što je omogućilo feminističko utvrđivanje i kritiku roda. Zagovaranje višestrukih gledišta i metoda glavna su značajka modernog feminizma. No, s vremenom se pojavila postmodernistička kritika moderne, koja se odnosila na razne elemente, poput modernog pojma sebstva i subjektiviteta, ideje povijesti kao linearne i evolucijske te modernističkog odvajanja umjetnosti i masovne kulture. U metodološkom kontekstu postmodernisti smatraju da su modernističke tvrdnje o vrijednosnim utjecajima na istraživanje tek slabi napad na normu objektivnosti. Razvoj i upotreba kriterija istinitog i lažnog, kao i podjele na znanost i mit, činjenice i praznovjerje te njihovo širenje na sve veća područja, predstavljaju rast i razvoj posebnih "režima moći" u tradiciji moderne. Autoritet se u ime znanosti nametao na razne načine: u znanstvenim disciplinama, u medijima, popularnim priručnicima i sl. Kako su feministice moderne kritizirale ideale prosvjetiteljstva kao što su autonomno sebstvo, objektivnost i razum, koji u osnovi odražavaju maskulinističke vrijednosti modernog Zapada te su razotkrile političku moć akademije i znanja, navodnu neutralnost i objektivnost akademije, moglo se očekivati da će postmodernizam biti saveznik modernog feminizma. Ali, to se nije dogodilo jer su postmodernistice kritizirale mnoge feminističke teorije od kraja 1960-ih do sredine 80-ih.

Postmodernizam i feminizam, dakle, nisu se još uvijek "pronašli". Smatramo da bi im možda metodološka područja mogla poslužiti kao mjesta susreta i razumijevanja. Možda bi krajnja svrha njihova susreta rezultirala gledištima koja bi spajala prednosti i eliminirala slabosti obaju pristupa. Hoće li tu ulogu preuzimati *postmoderni feminizam*²³ ili neka nova *feministička metodologija*? Postmodernizam je pružio izazov i inspiraciju, ali je

²³ Jane Flax je jedna od zagovornica feminističkog postmodernizma (Nicholson, 1999, 11). No, brojnije su one feminističke znanstvenice koje su skeptičnije prema vrijednostima postmodernog obrata. To su npr. Seyla Benhabib, Susan Bordo, Christina di Stefano, Sandra Harding, Nancy Hartsock i dr. Donna Haraway tumači postmodernizam kao svjetonazor našeg vremena, koji joj nije sasvim odbojan niti sasvim privlačan.

feministicama stvorio i mnoge nedoumice. Očigledne praktične prednosti postmodernizma su njegovo zanimanje za veću raznovrsnost odnosa moći te stvaranje uvjeta za inoviranje metoda istraživanja i kreiranje procesa post-terena (*post-fieldwork*), uz prestanak referiranja univerzalnog iskustva žena kao iskustva bijele heteroseksualne žene srednje klase. Doduše, još se javljaju feministički prigovori jeziku postmodernizma, koji je često nepristupačan, apstraktan i previše teorijski.

Svakako, metodološka raznovrsnost omogućit će proučavanje većeg opsega sadržaja, te postizanje širih istraživačkih ciljeva. Upravo to i naglašava feministička metodologija, unutar koje se (kao novije znanstvene discipline) u posljednje doba stvaraju i uvode neke nove (pretežno kvalitativne) metode, kao što su drama, grupni dnevnik, genealogija, razne priče/eseji te kombinirana korištenja konverzacije, dijaloga, intuicije, identifikacije, neplaniranih osobnih iskustava, strukturirane konceptualizacije, fotografiranja, itd. Dakle, feministički intervju i metoda usmene predaje omogućuju slušanje ženskih iskustava; feministički *case studies*, kros-kulturološko istraživanje i etnografija pomažu u razumijevanju žena u njihovim kontekstima; feminističke ankete dozvoljavaju razumijevanje varijacija unutar populacije; a feministički eksperimenti služe za mjerenje ponašanja i stavova bez kontekstualnih ometanja. Feminističko istraživanje je transdisciplinarno. Može obuhvatiti, osim sociološkog, kulturološkog i brojna druga polja, kao što su povijest, književna kritika, filozofija, pravne znanosti i sl.

Feminističko istraživanje se rukovodi feminističkom teorijom, ali je orijentirano i prema društvenim promjenama i socijalnoj politici. Za mnoge feministice istraživanje nužno doprinosi društvenoj promjeni, a feminističko istraživanje dobiti žene. To predstavlja dvostruku odgovornost (*double vision*) istraživača/ica. Standard metodološke raznovrsnosti feminističkog istraživanja je vjerojatno nemoguće uvijek realizirati, no on je svakako poželjan, možda čak i u onom weberovskom smislu, kao idealan tip.

Još jedna važna značajka feminističkog istraživanja je vrednovanje osobnog iskustva i uključivanje istraživačice kao osobe. Mnoge feminističke istraživačice opisuju kako njihovi projekti proizlaze iz njihovih osobnih života, pa nerijetko i opisuju istraživački proces kao proživljeno iskustvo. Većina projekata su interaktivnog tipa, pa istovremeno izražavaju povezanost istraživača/ica s ljudima koje proučavaju. Doduše, istraživačice često lamentiraju kako je to više iznimka nego pravilo jer postoji velik jaz između ciljeva koje feministice zagovaraju i realizacije feminističkih istraživanja. To se ponajbolje očituje u nedovoljnom broju akcijskih istraživanja. Ali, nema sumnje

da će feministička metodologija kreativnije proširivati granice dosadašnjih tradicionalnih (društvenih i humanističkih) istraživanja upravo raznovrsnošću metoda i metodoloških pristupa te upornošću u njihovu korištenju, razvijanju i metodološkom usavršavanju.

Literatura

- BARRY, K. (1979): *Female Sexual Slavery*, Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall.
- BART, P., FREEMAN, L. & KIMBALL, P. (1985): The Different Worlds of Women and Men: Attitudes toward Pornography and Responses to *Not a Love Story* – a Film about Pornography, *Women's Studies International Forum*, 8(4), 307-322.
- BELL, D. (1983): *Daughters of the Dreaming*, Melbourne, Australia, McPhee Gribble.
- BONACICH, P. & LIGHT, J. (1978): Laboratory Experimentation in Sociology, u R. TURNER, J. COLEMAN & R. FOX (eds.), *Annual Review of Sociology*, 4, 145-170.
- CHESLER, P. (1972): *Women & Madness*, New York, Avon.
- EPSTEIN, C. F. (1981): *Women in Law*, New York, Basic Books.
- GILGUN, F. J., DALLY, K. & HANDEL, G. (1992): *Qualitative Methods in Family Research*, London, Sage Publications.
- GLUCK, S. (1979): What's So Special about Women? *Women's Oral History, Frontiers*, 2(2), 3-11.
- GORDON, M. & RIGER, S. (1989): *The Female Fear*, New York, Free Press.
- HALMI, A. (1996): *Kvalitativna metodologija u društvenim znanostima*, Zagreb, Pravni fakultet u Zagrebu - Studijski centar socijalnog rada.
- HAMMERSLEY, M., edit. (1993): *Social Research: Philosophy, Politics and Practice*, London, Sage Publications.
- KING, E. K. (1994): Method and Methodology in Feminist Research: What is the Difference?, *Journal of Advanced Nursing*, 20, 19-22.
- KLEIN, R. (1986): *The Dynamics of Women's Studies: Its International Ideas and Practices in Higher Education*, Ph.D.Dissertation, University of London, Institute of Education.
- LEBURIĆ, A. (1997): Noviji metodološki pristupi u istraživanjima lokalnih medija, *Medijska istraživanja*, 3(1-2), 35-42.

- LEBURIĆ, A. (1998): Case study istraživanje – kompleksan metodološki pristup u sociologiji, Doktorski rad, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.
- LEBURIĆ, A. (2001): Metodološka strategija istraživanja životnih stilova mladih krajem devedesetih, str. 77-105, u: I. TOMIĆ-KOLUDROVIĆ, & A. LEBURIĆ, *Skeptična generacija*, Zagreb, AGM.
- LEBURIĆ, A. (2002): Case study: Nova metodološka strategija u istraživanjima životnog stila, str. 195-368, u: I. TOMIĆ-KOLUDROVIĆ, & A. LEBURIĆ, *Sociologija životnog stila: prema novoj metodološkoj strategiji*, Zagreb, Jesenski i Turk.
- LEBURIĆ, A. & KAMBER I. (2000): Perspektive fokus grupa kao sociološke istraživačke metode, *Radovi - Razdio filozofije, psihologije, sociologije i pedagogije*, Zadar, Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet Zadar, 39(16), 193-211.
- LOTT, B., REILLY, M.E. & HOWARD, D. R. (1982): Sexual Assault and Harassment: A Campus Community Case Study, *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 8(2), 296-319.
- MAGUIRE, P. (1987): Doing Participatory Research: Feminist Approach, *Perspectives*, 5(3), 35-37.
- MARCOS, S. (1987): Curing and Cosmology: The Challenge of Popular Medicine, *Development: Seeds of Change*, 1, 20-25.
- MIES, M. (1983): Towards a Methodology for Feminist Research, u: G. BOWLES, & R. D. KLEIN, edit. *Theories of Women's Studies*, London, Routledge, 117-139.
- MIES, M. (1993): Towards a Methodology for Feminist Research, u M. HAMMERSLEY, edit. *Social Research: Philosophy, Politics and Practice*, London, Sage Publications, 64-82.
- NICHOLSON, J. L. (1999): *Feminizam/Postmodernizam*, Zagreb, Liberata, Centar za ženske studije.
- O'CONNEL, D. J. & LAYDER, D. (1994): *Methods, Sex and Madness*, London, Routledge.
- RITZER, G. (1997): *Suvremena sociologijska teorija*, Zagreb, Nakladni zavod Globus.
- REINHARZ, S. (1992): *Feminist Methods in Social Research*, Oxford, Oxford University Press.
- STANLEY, L. & WISE, S. (1983) *Breaking Out: Feminist Consciousness and Feminist Research*, London, Routledge.

- THEODORE, A. (1986): *The Campus Troublemakers: Academic Women in Protest*, Houston, TX, Cap and Gown Press.
- WOLF, D. (1996): *Feminist Dilemmas in Fieldwork*, Oxford, Westview Press.
- ZOONEN, VAN L. (1994): *Feminist Media Studies*, London, Sage Publications.

Anči Leburčić, Ivana Zalović-Troskot: FEMINIST METHODOLOGY AS A SPECIAL SCIENTIFIC DISCIPLINE

S u m m a r y

The authors in the text affirm the feminist methodology as a way of specific research conceiving and as a newer special scientific discipline. Feminist approaches use various methods in their empiric researches, but, at this point, only the methods which the feminist approaches developed more intensively and which were used more often, have been discussed. It means that those were the methods which were more universally improved. Amongst methodological approaches and methods often used by feminists, feminist interviews are mentioned, feminist ethnography, feminist poll, feminist experiment, feminist content analysis and feminist case study.

Consequently, the authors tried to elaborate the possibilities of specification not only of feminist methods, but of feminist research either. In the end, they conclude that being released from the limits of traditional science, feminist approaches, in fact, identify and conceive their methodological approaches in researches. That way new feminist methodologies will prevent androcentric scientific manipulation. They will develop those methodological approaches and strategies within which maximal flexibility will be allowed. It is precisely this feminist approach which provides for multimethodological approach. After all, methodological heterogeneousness will provide for researching into the greater content scale, and achievement of wider research aims. Also, feminist research is transdisciplinary, therefore, besides sociological and cultural many other fields can be included, such as history, literary critique, philosophy, legal sciences etc.

The authors conclude that there is no doubt that feminist methodology will broaden its limits of the former traditional (social and humanistic) researches, precisely by the diversity of methods and methodological approaches, and by persistence in their usage, development and methodological improvement.

KEY WORDS: feminist method, feminist research, qualitative research, feminist critiques of traditional methodology, new methodologies